

HAJDU TIBOR

A miniszter és apósa

(Burián István és Fejérváry Géza)

Hosszú időn át csaknem általános jellemzője volt újabb kori történetírásunknak – a konzervatívnak éppúgy, mint a későbbi marxista vagy modernebb irányzatoknak – hogy valamiféle komolyság vagy szégyenlősség jegyében tartózkodott a személyes vonatkozások, kapcsolatok, kapcsolatrendszerek politikai szerepének vizsgálatától. Nem vonatkozik ez persze az életrajzokra, de a politikai, pártharcok leírására annál inkább. Az utóbbi évtizedben mind gyakrabban találkozunk örvendetes kivételekkel,¹ de a sokak által elavultnak tartott „politikátörténetet” még nagyon is fel lehetne frissíteni, életszerűbbé tenni ez irányban haladva.

Most egy olyan családi kapcsolatot mutatok be, amelynek révén egy nem gazdag, nem előkelő származású és – szerintem legalább – nem is különösen tehetséges külügyi tisztviselő pályája a jelentéktelenségből ível magasba 40 évesen kötött házassága után. Nem kívánom ezzel azt mondani, hogy Burián alkalmatlan volt a miniszteri posztra, hiszen akkor nem maradhatott volna miniszter és két egymást követő uralkodó bizalmasa 12 éven át; bár talán egy erősebb személyiség sem ilyen hosszan, ilyen változó időkben; kapcsolat és közepszerűség, szerencse, becsvágy és szívós munkabírás konstellációját láthatjuk.

Burián István 1851-ben a Pozsony megyei Stomfán született, 1604-ben nemességet nyert családban, a Pálffy- (később Károlyi-) kastély árnyékában. Apja az uradalom ügyvédje volt, fiát a pozsonyi gimnáziumban taníttatta, ahonnan a bécsi Keleti Akadémiára került. Ennek elvégzése egyebek mellett konzuli pályára képesített s talán nem véletlen, hogy az uradalom gazdája, Károlyi Alajos gróf, hosszú ideig berlini követ, éppen akkoriban (a porosz háború után) átmenetileg kilépett az aktív diplomáciai szolgálatból és néhány évre hazatért Stomfára. Így Burián is azon politikusok sorába tartozik (mint Wekerle, Darányi, később Jurcsek és mások), akik a társadalmi mobilitás egyik ugrópontjáról, grófi tisztartó vagy ügyvéd családjából indultak el.²

1 Ilyenek mások mellett *Somogyi Éva* tanulmányai a dualizmus kori diplomáciai karról (Hagyomány és átalakulás. Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában. Bp. 2006. [A múlt ösvényén]) vagy *Hermann Róbert* könyve (Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. Bp. 2007. [A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára]), amely fontosságuknak megfelelően foglalkozik a honvédsereg felső vezetői személyes kapcsolataival és ellentéteivel.

2 Nagytó téved, aki nem veszi figyelembe az ilyen induló pozíciót s csak a személyes vagyoni viszo-

Nyugati nyelvek mellett balkáni, keleti nyelveket is tanult,³ így miután bizonyára Andrassy külügyminiszter személyes támogatásával⁴ felvették a konzuli szolgálatba, első állomáshelye Alexandria, majd Bukarest, Belgrád és Szófia következett. 1882–1886 között moszkvai főkonzul volt. 1887-től ismét Szófiában működött, ahol nyolc évi szolgálata során már nemcsak főkonzul, hanem – miután az alakuló bolgár államban a Monarchia még nem nyitott követséget – egyben diplomáciai „ágens” vagyis ügyvivő.⁵ Fontos állomáshelyet töltött be, tekintettel a Monarchia balkáni érdekeltségére és feladata volt Ferdinánd fejedelemmel személyes kapcsolatot ápolni, őt Bécs érdekében befolyásolni. Nem kis előmenetel a vidéki uradalmi vagy köztisztviselő ösökhöz hasonlítva, de Burián határtalan becsvágyát nem elégítette ki. Túlzott ambíciója kezdetben ellenérzést váltott ki nem egy kollégájából, feletteséből,⁶ amit észrevehetett és csendes, személytelen magatartás mögé rejtette – sikerrel – ambícióit, de le nem mondott róluk.

1890-ben, egy magányos szófiai Szilveszter éjszakán az alábbi sorokat jegyezte, különben csak hivatali jellegű naplójába: „Kerestem azt a munkás teret, nem adták. Miért? Sok okból, de van a dologban bureau csata és aristocrata szűkkeblőség is magas helyen.⁷ Talán csalódom [...] Ha szerencsés nem vagyok, legalább gyáva sem akarok lenni. Akarok dolgozni igazában és szeretni bensőleg. Miért van mindkét dolog megtagadva tőlem? Ezen kérdéssel válok meg a régi esztendőtlől. Bár hozna reá választ az új.

Előre tehát!!!”⁸

A csalódottság közvetlen oka: előzőleg felmerült osztályfőnöki kinevezése a bécsi Külügyminisztériumba, de végül más (egy magyar gróf) mellett döntöttek.⁹

nyokat nézi, mint pl. *Vermes Gábor*, aki egyébként kitűnő Tisza-életrajzában azt írja Buriánról, hogy már miniszterként is önteltségével „igyekezett ellensúlyozni alárendelt helyzetét és viszonylagos ismeretlenségét”. (*Vermes Gábor*: Tisza István. Bp. 2001. [Millenniumi Magyar Történelem. Életrajzok] 222.) A mágnás követ protezséja! Ferenc József kedvenc miniszterének veje! A sovínizmussal igazán nem vádolható Vermes még azzal is aláhúzza Burián vélt inferioritását, hogy „magyar gyökerei [...] is kétségesek, hiszen Pozsony megyéből, Magyarország soknemzetiségű nyugati perifériájáról származott” (i. h.).

3 Honvédtisztí minősítési lapja szerint „magyar, német, francia, angol, olasz, spanyol és törökül tökéletesen – románul és perzsául keveset beszél és ír”. (Hadtörténeti Levéltár [= HL] AKVI 7788 Burián István.) Ehhez még bizonyosan megtanult valamennyire oroszul, bolgáruul és szerbhorvát nyelven is.

4 *Ress Imre*: Magyarok a közös pénzügyminisztériumban. In: *Uő*: Kapcsolatok és keresztutak. Horvátok, szerbek, bosnyákok a nemzetállam vonzásában. Bp. 2004. (A múlt ösvényén) 236.

5 Buriánnak nincs részletes életrajza. Tevékenységével főleg *Diószegi István* foglalkozott, ld. tőle: A ballplatzai palota utolsó gazdája. *Kortárs* 10(1966) 270–283. és *Diószegi* diplomácia-történeti munkáit. Ld. még *Somogyi É.*: i. m. 193–194.; *Ress I.*: i. m. Bár röviden, de számos osztrák diplomácia-történeti munka és diplomata-memoár foglalkozik személyével, többek között *Ottokar Czernin* vagy *Alexander Musulin* memoárjai.

6 Erről *Somogyi É.*: i. m. 193.

7 Ez a célzás Kálnoky Gusztáv közös külügyminiszterre vonatkozhat.

8 A református egyház Zsinati Levéltára. 45. fond, Burián-hagyaték. 1890. évi napló.

9 *Somogyi É.*: i. m. 193–194.

Pedig igyekezett Bécsben is forogni, kapcsolatokat keresni s ehhez ottani jóakarók (különösen meghitt barátja, Thallóczy Lajos, a közös Pénzügyminisztérium levéltárának nagy tudású, befolyásos igazgatója, a Külügyminisztériumban Julius Zwiedeniek báró követ) biztosításán túl jó korabeli eszközt talált: tartalékos tisztként „udvarképes” volt, ami nem jelentette persze, hogy minden udvari rendezvényen megjelenhetett, de joga volt udvari bálókra és eseményekre meghívást kérni és előbb-utóbb kapni. Mikszáth éles szemével már 1888-ban észrevette egy burgbéli udvari bálon, hogy a főkonzul honvéd huszárhadnagyi egyenruhában igyekezett ott feltűnni, élénk beszélgetést folytatva az uralkodó egyik kedvenc rokonával, Kóburg Fülöp herceggel, Ferdinánd bolgár fejedelem testvérével.¹⁰ A honvéd tartalékos tiszti rang akkor még nem számított olyan előkelőnek, mint a közös hadseregbeli, viszont nem rabolt el egy évet a pályázó életéből, elég volt néhány hét, de Burián arra sem vesztegette idejét; egy napot sem szolgált,¹¹ néhány év után mégis főhadnaggyá lépett elő. Ezzel viszont könnyen elnyerhette a kamarási kulcsot; a 8 nemes ős igazolása mellett illendő volt, hogy a jelölt katonai szolgálatot teljesített legyen.

A kamarási cím és huszárfőhadnagyi rang arra is jó lehetett, hogy a már nem oly fiatal Burián megfelelő partit találjon. Az új év az 1890-es szilveszteri naplóbejegyzés egyik kívánságát teljesítette: 1891. június 30-án Bécsben feleségül vette báró Fejérváry Géza magyar honvédelmi miniszter nála 16 évvel fiatalabb Olga leányát. Nehéz lenne eldönteni, mekkora része volt elhatározásában a személyes vonzalomnak s mekkora apósa pozíciójának. A kölcsönös vonzalom fennállhatott, hiszen Fejérváry Olgának más oka nem lehetett a mésalliance-ra az ő anyagi helyzetét meg sem közelítő Buriánnal, utóbbi pedig halála előtt egy évvel azt írta naplójába, harmincévi házasság után: „Éjjel szívroham. Komoly intézés. Fiat! A M[indenható] tartson meg, ameddig O[lgá]nak szüksége van reám.”¹² Ami a liberális felfogású apóst illeti, ő semmilyen előnyt nem várhatott e házasságtól, mégis nyilvánvalóan helyeselte, bár másik két leányát földbirtokos arisztokratához adta.

Fejérváry nem volt olyan gazdag, hogy a házasság vagyoni gyarapodást jelentsen Burián számára, másképp volt hasznos. Nem pusztán a társadalmi emelkedésért; Fejérváry nem az az ember volt, aki szégyellte volna közbenjárni veje karrierje érdekében, s miután másik két veje nem táplált közéleti ambíciókat, segítőkészségét Buriánra (s Imre fiára) összpontosíthatta. Mint Burián tevékeny-

10 *Mikszáth Kálmán*: Bál az udvarnál. In: *Uő*: Cikkek és karcolatok. XXVI. 1888. január–1888. június. Bp. 1982. (Mikszáth Kálmán összes művei 76.) 21–23.

11 Minősítési lapja szerint „1882. év március hó 9-én a honvédségi hadapródi vizsgát jeles eredménnyel letette s ő cs. Apostoli királyi Felsege által a m. kir. honvédséghez 1882. év március 26-án kivételesen és kegyelemből szab[adságolt] áll[ományú] honvéd huszár hadnaggyá kineveztetett.” (HL AKVI 7788 Burián István.) Így 1. honvéd huszárezredbeli felettesei csak annyit írhattak évenkénti minősítésébe: „nem ismerem”.

12 *Báró Burián István* naplói 1907–1922. Báró Burián István távirati könyvei 1913–1915. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában. Bp. 1999. (A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárának forráskiadvány sorozata 1.) 255.

ségének legjobb ismerője írja: „elszegényedett¹³ köznemesi család sarja, alapítványi támogatással végezte el a Keleti Akadémiát, és 1872-től húsz éven át, mint konzul és főkonzul teljesített szolgálatot. 1891-ben azonban nőül vette báró Fejérváry Géza, az uralkodó bizalmasa, a későbbi magyar miniszterelnök lányát és előmenetelét ettől kezdve új mércével mérték. Rögtön követ lett, majd 1903-ban közös pénzügyminiszter, 1913-ban a király személye körüli miniszter. Hogy aztán két alkalommal is közös külügyminiszteri kinevezést kapott, az már más összefüggésből következett, a karrier meredek emelkedése azonban kétségkívül a »rangon fölüli« házasság révén indult el.”¹⁴

Ress Imre rövid, de annál tartalmasabb Burián-életrajzában más megközelítést alkalmaz: „úgy került át a hivatalnoki karból a politikai szférába, hogy feleségül vette az uralkodó legfőbb magyar bizalmasának, báró Fejérváry Géza tábornoknak a leányát”.¹⁵

Érdekesek a házasság körülményei. A karrierje útját ügyesen és körültekintően egyengető Burián az udvarlásban nem lehetett járatos. Nagyon szeretett volna családot alapítani; „megnősülni komoly és elkeseredett szándékom”, írja bizalmasának Szófiából,¹⁶ de oly kevés időt tölthet itthon, hogy nehéz menyasszonyt találnia, márpedig nyilvánvalóan magyar leányt kívánt oltár elé vezetni. Pulszky Ferenc leányának, a nagyműveltségű Hampel Józsefnének – aki a Pallas lexikon ez idő tájt megjelent kötete szerint „társas életünk egyik ünnepelt vezetője” –, akit (noha nagyjából egyidősek) tréfásan „fogadott mamájának” tett meg (ekkoriban vesztette el szeretett szüleit) panasolta el szíve gondját, s jelölteket kért tőle, lehetőleg fényképpel.

Négy éven át könyörgött javaslatokért, tanácsért és közbenjárásért a „fogadott mamának” s másoknak is – berendezkedett már Szófiában, írja neki 1887-ben s lakásából „már mostan nem hiányzik más mint az a bizonyos – kis feleség”, s egyben információkat kért egy leányról: „Én S. M. kisasszonyt sohasem láttam, tehát személyéhez leláncolva nem érzem magam, de megvallom, hogy elméletileg reám nézve ideális kvalifikációval bír”.¹⁷ Valamivel később már egy másik lány, s egyúttal annak unokanővére iránt érdeklődik. Majd egy bécsi, utóbb egy trieszti lány s egy özvegyasszony lesz eredménytelen vonzalmának tárgya. Végül 1890 decemberében a magyar honvédelmi miniszter nála 16 évvel fiatalabb Olga lányára vetett szemet.

13 Ehhez a jelzőhöz csak annyit, hogy a Burián család gazdag sohasem volt, viszont a latifundium ügyvédjének javadalmozása nem lehetett olyan csekély, hogy szegénységről beszéljünk – még ha az idősebb Burián István ebből a fizetésből hét gyereket nevelt is fel. A család Pozsony megyében jelentős funkciókat töltött be. Burián István apja táblabíró és a megyebizottság tagja, más rokona bíró, főszolgabíró, ismert helytörténész volt.

14 *Diószegi István*: Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája 1867–1918. Bp. 2001. 163.

15 *Ress I.*: i. m. 237.

16 Burián levele Hampel Józsefné Pulszky Polyxénához, 1890. dec. Országos Széchényi Könyvtár (= OSZK) Kézirattár, Levelestár VIII/2132. 34. doboz.

17 Burián levele Pulszky Polyxénához, 1887. máj. 30. Uo.

Lehetséges, hogy őt is Pulszky Polyxéna javasolta, aki, nagyanyja Fejérváry lévén, ismerte a családot. Amikor 1891 tavasz elején Budapesten járt, sikerült bemutatni magát Olgának, aki nagyon megtetszett neki. Bizonyos, hogy nem csak vagyona és apja pozíciója vonzotta, sőt gondot is okozott neki anyagi helyzetük különbözősége. Mindazonáltal kitartó maradt, bár sok bátorításra kezdetben nem talált.

„A várban töltött utolsó percek nem hoztak világosságot” – panaszolja. „O[lga] bár visszatartó szavaiban, de végtelen kedves volt magaviseletében. De félek a távollétemben érvényesülhető befolyásoktól. F.¹⁸ faggatásai, a leánykának saját scrupulusai és azonkívül még mindennemű pletyka”. Fél, hogy elijeszti tőle Olgát, pedig ő nagyon beleélte már magát a házasság gondolatába és kéri Polyxénát, beszéljen a lánnyal érdekében. „F.ékkal abban maradtunk, hogy a hó végén, ha innen eleresztenek, Deszkre¹⁹ megyek egypár napra. De hát ki tudja, milyen ideákkal jön vissza a rettenetes atya Bécsből.”²⁰

Pulszky Polyxéna beszélt is Olgával, de válasza nem elégítette ki Buriánt: „egy kis megnyugtatót adjon. O. kategorice kijelenti, hogy engem nem szeret, és, ami még komolyabb, még arra a lehetőségre is gondol, hogy másba szerethet. Akkor hogyan képes igent mondani? És gondolja kérem, hogy ily hangulatában az igent megnyugvással el szabad fogadni?”

Neki nagyon tetszik Olga fiatalos vidámsága, hogy „szellemileg egy kissé comprimált és fejletlen”, azon majd ő segít, azt nem várja el, „hogy rajongjon értem, dacára annak, hogy apja előtt, szükségből ugyancsak eldicsértem magam [...] Felteszem mégis, hogy nagyon bízhatott bennem, másképp hogy vállalkoznék a neki közönyöshez elmenni, külföldre, ismeretlen viszonyok közé, az egész életre?”

Arra kéri Polyxénát: mondja meg Olgának, hogy „én iparkodni fogok megnyerni kizárólagos hajlamát [...] házasság után fogok udvarolni neki [...] F[fejérváry]től kaptam egy roppant szívélyes levelet ma, melyben ismétli meghívását Deszkre [...] Ha Deszken történik valami, azonnal tudatom. Addig kérem, imádkozzék érettem.”²¹

Úgy látszik, Fejérváryt hamarabb meghódította, mint leányát, de kitartott. Erre szólította fel Pulszky Polyxéna is, kinek biztatását megköszönve jelentette: „Holnap indulok Deszkre a végelhatározás elé. Ha ott a dolog jól megy, amint-hogy jónak látszik készülni, akkor nincs kizárva, hogy Fejérváryékat onnan Pestig elkísérem”.²² Különös kéréssel fordult Polyxénához: mivel nem tudja, sor kerülhet-e a leánykérésre, az obligát virágcsokrot feltűnően nem viheti magával.

18 A cikornyás nagy kezdőbetű éppúgy lehet F mint I, tehát kérdéses, magáról Fejérváry Gézáról vagy esetleg Imre fiáról van-e szó?

19 Fejérváry másik vejének, Gerliczy Ferenc bárónak Torontál megyei birtoka, ahol a Fejérváry család saját vidéki birtok híján sokat tartózkodott.

20 Burián levele Pulszky Polyxénához, 1891. ápr. 16. OSZK Kézirattár, Levelestár VIII/2132. 34. doboz.

21 Burián levele Pulszky Polyxénához, 1891. ápr. 21. Uo.

22 Burián levele Pulszky Polyxénához, 1891. ápr. 28. Uo.

Ezért ha kódolt táviratot küld neki, postázzon hamar egy az alkalomhoz illő csokrot.

Miután a leánykérés sikerrel járt, már bizakodó: „Olgámmal sűrű levelezésben állok”, írja Szófiából. „Kis feleségemet minden nap jobban szeretem [...] menyasszonyom eltörölte a Pista nevemet s Istvánnak keresztelt. Látja, hogy már papucs alatt vagyok.”²³ Június 30-án megvolt az esküvő, felesége a szófiai életet nehezen szokta meg: „jól vagyunk s kezdünk beleszokni a házasesetbe. Olgának némi erőlködésre volt szüksége beletalálni magát ilyen vadidegen viszonyokba [...] Januárban ipamat várjuk ide, s így Olgának lesz egy kis szórakozása is, amit az itteni élet vajmi csekély mértékben nyújt.”²⁴

Fejérváry látogatása után Burián azt írta naplójába: „Ipam ideérkezett [...] A fejedelem tiszteletére tegnap nagy riadót lövetett. Ipam kissé restellte a dolgot, mert előre látta a mindenféle szerb–oros–francia” missziók nehezitelését a diplomáciai szokásokat túllépő fogadtatásért.²⁵ Mégiscsak rászorult „ipa” támogatására, amikor megkapta ugyan a követi cím és jelleget, de nem tudott szabadulni szófiai állásából, aminél többre vágyott. „Írtam ipamnak commissióval gf. K[álnoky]ért, áthelyezésemet illetőleg, felállítván egyszersmind kandidatúrámat az athéni állomásra. Azt tartom, hogy az nekem most a legjobb. Itt maradni már kicsit sok volna, s túlságosan egyoldalúvá tenne.”²⁶

Nehézkesen ment a dolog, mert Kálnoky úgy tűnik, nem kedvelte annyira Buriánt, mint előtte Andrassy és Kállay Béni osztályfőnök, legalább maga Burián így látta. Majd éppen Kálnoky lemondása miatt húzódott az áthelyezés, de ha késéssel is, Burián 1897 februárjában már Athénben volt, mint követ. (Előzőleg egy évig stuttgarti követ volt, de ez a lényegtelen és addigi működési területétől idegen vidéki német főváros csak arra kellett, hogy végre felkerüljön a ranglétra rendes, illetve címe szerint rendkívüli követi grádicsára.) 6 évet töltött Athénben, ezen a Monarchia szempontjából nem különösen fontos állomáshelyen. (Ő jobban szeretett volna isztambuli követ lenni, de ez nem sikerült.²⁷ Isztambul előkelőbb állomáshely volt, mint a balkániak, az akkori követ nemcsak maga volt arisztokrata, de féltucatnyi beosztottja is.) Így hát tanult, tájékozódott, feleségével sokat utazgatott a környező országokban.

Az új évszázad 1900 márciusában meghozta neki a bárói címet, ami fontos lehetett a karrier következő lépcsőfokán. A fontos családi kapcsolatot csak erősítette, hogy Buriánné többször is hónapokat töltött egyedül élő, betegeskedő apja ápolásával s így legalább a szófiai és athéni unalomból is kiszabadult, élvez-

23 Burián levele Pulszky Polyxénához, 1891. máj. 24. Uo.

24 Burián levele Pulszky Polyxénához, 1891. dec. 30. Uo.

25 HL Personalia 6/A gróf Burián István iratai, a./ csoport. Burián naplója (1891–1906). 1902. febr. 3-i és 5-i bejegyzések. – Fejérváry a császár–király katonai kabinetirodájának főnöke, Arthur Bolfras altábornagy útján továbbította Ferdinánd fejedelem üzenetét Ferenc Józsefnek és egyben beszámolt a megszemlélt bolgár hadsereg állapotáról. (Kriegsarchiv, Wien, MKSM Sonderreihe 58/25.)

26 Burián 1891–1906-os id. naplója, 1895. márc. 8.

27 Erről vall egy 1897-es levelében Thallóczyhoz, idézi *Somogyi É.*: i. m. 193.

hette a budapesti társasági életet. „Hogy Olga ott van, bármily nehezen nélkülözöm én őt itten, avval szívből egyetértek, mert az neki is, atyjának is megnyugtatósára szolgál [...] Aranyszívű és aranyjellemű asszonyka ő, s csak két dolog hiányzik, az, hogy anyja lett volna és hogy gyermekei volnának.”²⁸

1903-ban meghalt Burián egyik jóakarója, a nála kreatívabb és nagyobb formátumú Kállay Béni közös pénzügyminiszter. A közös tárcák hagyományos elosztásának megfelelően utódja magyar állampolgár kellett, hogy legyen. Ress Imre szerint a magyar politika közömbös volt e legkevésbé jelentős közös miniszteri tárca iránt (az igazi fontos közös miniszter a külügyminiszter volt; a hadügyminiszter sohasem volt a hadsereg első embere, az a vezérkari főnök; mellette az uralkodó katonai kabinetfőnöke és olykor más tábornokok a döntéshozók, a hadügyminiszter ezek elképzeléseinek adminisztratív végrehajtója és képviselője, ha mégis saját elképzelései voltak, mint Pitreichnek, azokba könnyen belebukhatott). Ress leszögezi: „Semmi nyomát nem találtuk annak, hogy az utódlás ügyében a magyar miniszterelnöknek más személyi elképzelése lett volna, vagy egyáltalán élni kívánt volna javaslattételi jogával.”²⁹

Ez az utóbbi megállapítás bizonyosan helytálló, ám a kérdés ennél bonyolultabb. Az említett miniszterelnök Khuen-Héderváry Károly, aki maga is tudta, hogy megbízatása átmeneti jellegű és ismételt lemondás után hamarosan vissza is vonult. Neki aligha lehetett beleszólása abba, ki legyen a közös pénzügyminiszter, de anélkül is elég baja volt az ellene manőverező Fejérváryval, hogy belekössön veje kinevezésébe. Ferenc József szemében viszont Fejérváry ekkor nemcsak kedves, hanem fontos is volt. Fejérváry az év elején vállalta az uralkodó katonai létszámemelési kívánságának előterjesztését a magyar képviselőházban, noha sejtette, milyen heves ellenzést fog kiváltani. Kitért a vihar, Széll Kálmán miniszterelnök csak a parlamentáris keretek tiszteletben tartásával volt hajlandó forszírozni az előterjesztés törvénnyé emelését, bár látta, hogy ez nem lesz lehetséges. Ezért lemondott, a kormánypárton belüli ellenfelei, Fejérváry és Tisza István örömeire, akik úgy érezték, a király számára előállott nehéz helyzetben megmutathatják neki: ki a legény a gáton, aki tűzön-vízen át kitart mellette. Ilyen szituációban fogadta el Ferenc József Burián jelölését a külügyminiszter által (akinek ez szokásjogon alapuló feladata volt).

Maga Burián szívesebben maradt volna a diplomáciai pályán. „Kállay utódlásának lenni nem könnyű dolog”,³⁰ ismerte be egy levelében; felesége helyzete is bonyolódott, mivel anyja Bécsben élt, apja és testvérei Magyarországon.

Nem tudom, mennyire ismerte Ferenc József a miniszteri kinevezés előtt Buriánt, de az hamarosan egyik bizalmasává lépett elő, mégpedig egy 1903–

28 Burián levele Pulszky Polyxénához, 1901. jan. 12. OSZK Kézirattár, Levelestár VIII/2132. 34. doboz. – Fejérváry és felesége csúnya családi háborúság után külön éltek, a gyermekek nem nagyon vonzódhattak anyjukhoz, nincs jele annak, hogy Burián őt egyáltalán ismerte volna. Ami a gyermektelenséget illeti, ezen Buriánék később sem tudtak változtatni.

29 *Ress I.*: i. m. 237.

30 Burián levele Pulszky Polyxénához, 1903. aug. 6. OSZK Kézirattár, Levelestár VIII/2132. 34. doboz.

1905-ben, tehát sorsdöntő években működő Fejérváry–Tisza–Burián-összefogás tagjaként. Azt sem tudom, volt-e addig komoly kapcsolat Tisza és Burián között, tény viszont, hogy Fejérváry már 1894-ben szövetségre lépett Tisza Istvánnal, akiben a jövő reménységét látta és ilyen értelemben igyekezett a királyt befolyásolni. Ezzel a kapcsolattal a terjedelmes Tisza-irodalom többsége nem foglalkozik, noha léte és fontossága jól dokumentálható.

Mai szemmel nézve valószínűtlennek tűnhet, hogy a 15 éven át miniszterelnök Tisza Kálmán fiának, ráadásul nyilvánvaló képességek birtokában mi szükségére lehetett a Burgban protekcióra? Pedig úgy látszik, szüksége volt rá. Ferenc József érezte, hogy lojális 67-es miniszterelnöke szíve mélyén egy 48-as ifjú rejtezik s lemondásának módja erősítette ezt az érzést. Nem tudhatta, hogy a fiú nem örökölte-e az apa számára veszélyes vonzódásait. Fejérváry minden igyekezetével azon volt, hogy eloszlassa ura kételyeit.

Tisza Kálmán viszont a maga részéről Fejérváry iránt érzett fenntartásokat, tudta, hogy számára az uralkodó és a hadvezetés parancsa a prioritás, a magyar érdekekkel szemben is. Másrészt becsülte Fejérváry teljesítményét, tisztában volt azzal, hogy a honvédség fejlesztése érdekében nála senki sem tudna Bécsben többet elérni. Azt azonban nem tűrte volna, hogy Fejérváry s általa a hadsereg beavatkozzon a magyar belpolitikába. Tisza Kálmán után viszont több mint egy évtizeden át olyan kormányfők következtek, akik vagy személyes alkalmatlanságuk, vagy pozíciójuk gyengesége miatt nem rendelkeztek elég hatalommal. Így Fejérváry egy évtizeden át meghatározó, a magyar kormány politikáját befolyásoló tényező lett, bár nemcsak az ellenzék, hanem a kormánypárt egyes csoportjai részéről is határozott ellenállásba ütközött. Ez a szerepe többször hasznos volt, például amikor támogatta Wekerlét az egyházpolitikai reformokat nehezen elfogadó Ferenc Józsefnél, elérte, hogy Wekerle lemondását az ezt ki-provokáló király végül ne fogadja el.³¹

Tisza István támogatta Wekerlét, Fejérváryt és Szilágyi Dezsőt a reformok érdekében. Wekerle maradása történetéről írt részletes feljegyzésében Tisza István igen elismerően szól Fejérváryról: „senkinek oly nagy része nincs az eredmény elérésében, mint Fejérvárynak. Engem már néhány nappal az előtt meglepett egy bizalmas beszélgetés alkalmával az a mély belátás, mellyel a kérdés egész horderejét megítélte; a férfias bátorság” stb.³²

Fejérvárynak pedig tetszett Tisza határozottsága, elfordulása a klasszikus liberális kor kompromisszum-kereséseitől. Összekötötte őket, hogy a fő, elvi kérdésekben liberálisok maradtak, de a célhoz vezető módszerek megválasztásában nem voltak válogatók. Ezért félték sokan az egyre tekintélyesebb fiatal Tiszát

31 Erre a dokumentumokkal nehezen bizonyítható szerepére fontos forrás *Horánszky Lajos*: Tisza István és kora. I. Bp. [1994.] 204. – Fejérváry politikai szerepéről Tisza Kálmán után bővebben ld. *Hajdu Tibor*: Fejérváry Géza karrierje avagy miképp lehetett egy magyar Ferenc József kedvence. *Hadtörténelmi Közlemények* 117(2004) 3–59.

32 *Gróf Tisza István*: Az 1894. május–június havi krízis történetéhez. In: *Uő* összes munkái. I. Bp. 1923. 681–696.

nagyobb szerephez juttatni még saját pártjában is. Fejérvárynak különösen fontos volt, hogy Tisza elfogadta és 1889. január 14-i, első nagy parlamenti beszédében nyilvánosan is meghirdette a hadvezetés katonai doktrínáját, miszerint egy eljövendő háborúban a Monarchia fő ellenfele Oroszország lesz, s az orosz támadás csak idő kérdése.³³

Így tehát, amikor Fejérváry az 1903 első hónapjaiban kibontakozó parlamenti véderő-vitában nem remélhette, hogy a 67-es liberalizmus elveihez ragaszkodó Széll Kálmán miniszterelnökre számíthat a katonai követelések elfogadtatásának kierőszakolásában, úgy látta, eljött a fiatal Tisza ideje. Engedélyt kapott a királytól, hogy kormányalakításra szólítsa fel Tiszát, ami 1903. április 6-án történt meg; Tisza még habozott, úgymond, ellenzői túl sokan vannak, így bár Fejérváry változatlanul Tisza mellett kardoskodott, Ferenc József megpróbálkozott Khuen-Héderváry Károllyal, aki némi gondolkodás után visszalépett. Ekkor már Tisza kereste fel Fejérváryt és közölte: vállalkozik az obstrukció letérésére. Fejérváry ezt jelentette a királynak, aki Széllt lemondásra szólította fel és miután ez 1903. június 16-án megtörtént, az e célból Bécsbe utazó Tiszát bízta meg kormányalakítással.³⁴

Tisza elszántsága még párthíveit is megijesztette s végül egyedül Fejérváry vállalta, hogy belép kormányába. Így a király kénytelen volt mégiscsak Khuen-Héderváryt megbízni, az ő kormányában viszont a haragos Fejérváry nem vállalt részvételt. Jó alkalom volt ez neki, aki a leghosszabb ideig, 19 évig volt egyfolytában a magyar kormány tagja, a távozásra; marasztalni sem lehetett, hiszen ő nem mondott le, csak nem vállalt új megbízatást. Ekkor halt meg Kállay Béni, így Burián kinevezése utódjául jutalom is lehetett – apósának.

Mint ismeretes, Khuen-Héderváry hamarosan megbukott s Tisza 1903 novemberében végre elfoglalhatta helyét az annyira áhított miniszterelnöki bársonyszékben. Azonnal megindult a kormánypárt bomlása. A hetvenéves Fejérváry már nem vállalt újra miniszterséget, de természetesen továbbra is támogatta Tiszát és persze Buriánt. Aki nem zavartatta magát a budapesti viharoktól, s bár távolról sem rendelkezett Kállay vagy Thallóczy³⁵ képességeivel – az utóbbi most Burián mentorából beosztottjává lett (bár ez utóbbit és benső barátságukat láthatóan nem zavarta³⁶), demonstrálandó, hogy a kinevezésnél a képességek

33 Ld. *Gróf Tisza István* képviselőházi beszédei. I. A fiatal képviselő. 1888. február 3.–1903. november 3. Bev., jegyz. Barabási Kun József. Bp. 1930. 13–23. – Értékelése *Vermes G.*: i. m. 74.

34 *Gróf Tisza István*: Az 1903. évi válság. In: *Uő* összes munkái. I. i. m. 698–699.; *Gratz Gusztáv*: A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918. II. Bp. 1934. (A Magyar Szemle könyvei IX.) 13–15.; *Hanák Péter*: A belpolitikai ellentétek kieleződése a századelőn. In: Magyarország története 1890–1918. Főszerk. Hanák Péter. Szerk. Mucsi Ferenc. Bp. 1978. (Magyarország története tíz kötetben 7/1.) 521–523.

35 Thallóczy szerepének újabb összefoglalása – „Thallóczy Lajos – három miniszter tudós mindene” – *Ress I.*: i. m. 240–242. – Korábban *Glatz Ferenc*: Történetíró és politika. Szeffkú, Steier, Thim és Miskolczy nemzetről és államról. Bp. 1980. 128–133.

36 Erre bőséges bizonyíték levelezésük megmaradt része: OSZK Kézirattár, Levelestár F. XI/166.

másodrendűek –, a Pénzügyminisztériumot és feladatait jól ismerve átvette annak irányítását, kilenc zavartalan évre.

Fejérváry láthatóan elégedett volt Tisza másfél éves kormányzásával, hiszen a katonai és politikai ügyeket is az ő szellemében intézte, de tartózkodott a nyilvános szerepléstől, a háttérből támogatta őt. Befolyását a magyar és közös hadügyekre 1906-ig megőrizte, amit elősegített, hogy Ferenc József bécsi pozícióval jutalmazta 1904 októberében, amikor kinevezte az ez alkalommal felállított bécsi magyar „darabont” testőrség kapitányává. Tiszát támogatta Fejérváry Imre is, akit apja 31 évesen neveztetett ki Baranya és Pécs főispánjává.

Tisza 1905. januári veresége után lemondott és hónapokig folytak a sikertelen kormányalakítási tárgyalások. Egy ideig ifjabb Andrássy Gyulát, a szabadelvű pártból kilépett „disszidensek” vezetőjét próbálták meggyőzni, hogy vállalja el a miniszterelnökséget és újra egyesítve a szabadelvű pártot, teremtsen meg annak parlamenti többségét. Burián ekkor jelent meg a magyar politikai életben: Horánszky szerint 1905 májusában Ferenc József őt küldte Budapestre, hogy győzze meg Andrássyt. A feladat teljesítése lehetetlen volt, hiszen Tisza és Andrássy között gyűlöletté fokozódó és Tisza haláláig tartó ellenségeskedés keletkezett, de a diszkrét misszió mutatja, hogy Buriánnak már sikerült beférkőzni az uralkodó bizalmasainak szűk körébe.

A radikális megoldást, kisebbségi kormány kinevezését Tisza sem vállalta, s e kérdésben már Burián is önállósította magát és Tisza álláspontjához csatlakozott; így nőtt ki Tisza és Fejérváry szövetségéből Tisza és Burián szövetsége. „Egy idő múlva legjobb esetben ott volnánk, ahol most”, írta Burián előrelátóan naplójába 1905 áprilisában, majd amikor az Andrássy-kísérlet kudarcra után Tisza május 7-én „kérdést intézett hozzám, elvállalnám-e a kormányalakítást? Feleltem határozott *nem*-mel”. Május 13-án már azt írja naplójába: „Apósomat a felség felidézte, avégett, hogy balsikerem esetére felszólítsa egy parlamenten kívüli kormány alakítására. Nézetem szerint nagy hiba, hogy ez történt”. Június 12-én ezt jegyzi fel: „Apósom összehozta a kabinetjét szintelen emberekből. Ezt ma a felségnek bejelentette, s hivatkozással ezelőtt egypár nappal beküldött, a helyzet egész súlyosságát híven ábrázoló emlékiratára a királynak ajánlott valamelyes koncessziót a nyelvkérdésben. A felség ezt kereken megtagadta [...] evvel a tragikus összekoccanás elemei meg vannak adva”.³⁷

Fejérváryt fia és Burián még parlamenti „bemutatkozása” előtt, június 19-én rábeszélték, hogy adja vissza megbízatását. Ezt meg is tette, miután a képviselőház ülésén nemcsak a többség részéről talált merev elutasításra, de a kialakult helyzetért elsősorban felelős Tisza is nyíltan megtagadta a „darabont-kormány” támogatását – majd többször megismételte visszalépését Burián és személyes hívei rábeszélésére –, és látva, hogy nem tud a parlamenti többségnél eredményt elérni. Ám Ferenc József mindannyiszor „megparancsolta”, hogy maradjon posztján. Burián tanúsága szerint kezdettől fogva tudta, hogy kísérlete kilátástalan. Amikor miniszter-keresése közben a szabadelvű Hódossy Imrének

37 HL Burián id. naplójának megfelelő napi feljegyzései.

ajánlotta fel az igazságügyi tárcát, az elutasítva a felkérést őszintén megmondta neki, mit gondol vállalkozásáról, mire Fejérváry azt felelte volna: „Tudom, hogy mire vállalkoztam, de én nem felejtetem el azt, hogy mit köszönhetek a királynak, aki az életemet megmentette.³⁸ Ha azt parancsolná, ugorjam le a harmadik emeletről, azt is megtenném érte.”³⁹ Ferenc József is tudta, mivel tartozik Fejérvárynak politikai öngyilkosságáért. Amikor Fejérváry többszöri visszautasítás után elvállalta a kormányalakítást, „az öreg király kezét fogva régi katonájával, ezeket a szavakat mondta neki: »Amíg élek, sohasem fogom ezt Önnek elfelejtetni«”.⁴⁰

Burián apósa miniszterelnöksége idején is kitartott Tisza helytelenítő álláspontja mellett és ettől kezdve mindvégig Tisza bizalmas embere, politikai szövetségese volt. Személyes kapcsolata Fejérváryval jó maradt, amire példa lehet, hogy amikor Tisza kilépve passzivitásából élesen elítélte a Fejérváry–Kristóffy-féle választójogi tervet, s Ferenc József titkos megbeszélésre hívta őt Fejérváry közvetítésével, utóbbi azt írta Tiszának: „Azon feltevésben, hogy a bécsi Burg belső folyosói nem annyira ismeretesek Előtted, hogy útbaigazítás nélkül megtalálnád a lehetőségét a szárnysegédi szobába eljuthatni, Burián István vömmel megállapodtam, hogy Bécsbe megérkezvén, odafáradnál hozzám, aki a megfelelő úton kalauzolna.”⁴¹

Fejérváry bukása után Burián nem foglalkozott a magyar belpolitikával s láthatólag örült, hogy apósa sem politizál többé. Amikor 1907. március 5-én Kristóffy, Fejérváry volt belügyminisztere felkereste őt új pártalapítási tervével, „csak annyit mondtam körülbelül, hogy csináljanak, amit akarnak, de hagyjanak békét a királynak és – apósomnak”.⁴² Burián többször tárgyalt ugyan magyar politikusokkal, főleg Wekerlével, de csak „közös” pénzügyi kérdésekről és Bosznia annexiójáról, amit ő erőlesen követelt.⁴³

A magyar politikai vezéralakjai közül Burián továbbra is Tiszával rokon-szenvezett, 1912-es erőszakos lépései házelnökként különösen elnyerték tetszését.⁴⁴ 1912 februárjában távoznia kellett a miniszteri székből Berchtold külügyminiszteri kinevezése miatt (két magyar egyszerre nem lehetett közös miniszter), Ferenc József követi állást ígért neki, de Berchtold nem siette el riválisa kinevezését. Tétlenül⁴⁵ kellett várnia 1913 júniusáig, amikor Tisza miniszterelnöki

38 1901. januárban nehéz vakbélműtétet hajtott végre rajta a híres berlini Sonnenburg professzor, akit az aggó Ferenc József saját költségén hozatott Budapestre. Három hónapig nyomta az ágyat, ezalatt Buriáné ápolta és nála is lakott. Előzőleg Ferenc József, jól ismerve Fejérváry házassági botrányát, kitartott híve mellett és anyagilag is támogatta. Ld. *Hajdu T.*: i. m. 41–47.

39 *Horánszky L.*: i. m. I. 558. Hódossy személyes közlése Horánszkyknak.

40 I. m. 557. Fejérváry Imre személyes közlése Horánszkyknak.

41 I. m. 606–607.

42 *Báró Burián István* naplói 1907–1922. i. m. 6. – Buriánék és Fejérváry többször együtt nyaraltak, Burián 1912-es több hónapos „munkanélkülisége” idején sok időt töltöttek együtt Bécsben is. I. m. 15., 23., 51–52.

43 I. m. 12–18.

44 I. m. 49. „Lukács, Tisza és a párt – pompások voltak” az 1912. júniusi parlamenti viharokban.

45 „Tétlenségem felett való türelmetlenségem nőttön-nő, ami megengedem, nem philosophus állás-

megbízatást kapva felajánlotta neki az őfelsége személye körüli (ahogyan Mikszáth elnevezte: a király háta mögötti) miniszteri állást. Burián állítása szerint jobban örült volna valamely fontos diplomáciai posztnak, de Tisza megnyugtatta: éppen erről van szó. „Súlypont: a Külügyi informatio s a délszláv dolgon.”⁴⁶ No meg Berchtold ellenőrzése, akit ezután Burián sűrűn felkeresett és ellátott kéretlen tanácsaival. Így amikor ő lett Berchtold utóda (vajon mit gondolt Berchtoldné Károlyi Nandine, amikor apja egykori alkalmazottjának fia követte férjét a külügyminiszteri székben?), jól ismerte új minisztériumát. Ottani működése, bukása és visszatérése közismert, irodalma nagy.⁴⁷

Az összeomlás után Bécsben maradt, de nem csatlakozott Károly exkirály legitimista híveihez, róla sohasem volt nagy véleménye.

„Tisza közt és köztem sok volt a nézeteltérés” – írta naplójába Tisza halála után. „Neki nagyobb volt a hatalma és tehetsége, de azt hiszem, nekem volt jobb összetételtem és emberismeretem. Ő korával túnt le, mint annak fényes képviselője.” IV. Károly viszont „sok jót akar, de sokat vét meg gondolatlansággal és állhatatlansággal [...] evvel ásta alá egész állását, és ma már oly borzasztó szegény, hogy végtelenül sajnálható. Nem szavahihető, ígéreteiben bízni nem lehet. Könnyen befolyásolható, de csak pillanatnyi ötletekre, s hirtelen elhatározásokra. Gyermekeded gondatlanság.”⁴⁸ Horthy kormányzóságát viszont jó megoldásnak tartotta: „The right man in the right place” – jegyezte naplójába, miután meglátogatta őt a Várban.⁴⁹

Apósa halálakor azt írta Tiszának: „Mélyen meghatott azon megemlékezés, melyet a képviselőházban boldogult apósom emlékének szentelni oly kegyes voltál. Senki sem domboríthatta úgy ki kristálytisza személyiségének lényegét [...] Azért is vonzódott ő oly erősen te hozzád s azért töltötte őt el a te kormányzásod oly teljes megnyugvással. Hidd el, még az utolsó napjaiban is, midőn már nem tudott érthetően beszélni, édes mosoly vonult végig arcán, ha, amint azt ismételtelen tettem, téged említettek.”⁵⁰ „Szegény apósdodat nagyra becsültem és nagyon szerettem”, válaszolta Tisza.⁵¹

pont” – írja Thallóczynek. Visszautasította a washingtoni nagykövetséget, amit, úgy lehet, ezt remélve is ajánlott fel neki Berchtold. De „a legközelebbi szabad állomást okvetlen elfogadom, bármelyik is legyen az”. Burián 1912. szept. 21-i levele Thallóczyhoz, OSZK Kézirattár, Levelestár F. XI/166.

46 *Báró Burián István* naplói 1907–1922. i. m. 60. – 1913. jún. 8-i bejegyzés. – Buriánné külön köszönetet mondott Tiszának ezért a megbízatásért, amely lehetővé tette számára, hogy Bécsben élve, ott apját élete utolsó évében gondozhassa.

47 Burián világháborús működésének nagy irodalma van, ebből csak *Diószegi Istvánnak* az ő szerepére vonatkozó összefoglalásait emelném ki: *A ballplatzai palota utolsó gazdája* i. m., továbbá *Az Osztrák–Magyar Monarchia külpolitikája* i. m. és *Hungarians in the Ballhausplatz*. Bp. 1983.

48 *Báró Burián István* naplói 1907–1922. i. m. 233.

49 I. m. 249. (1920. máj. 18-i bejegyzés.)

50 A református egyház Zsinati Levéltára 44a fond Tisza István iratai. 47. Idézi: *Báró Burián István* naplói 1907–1922. i. m. 99.

51 Idézve uo.

Amikor Burián 1922. október 20-án Bécsben meghalt, a budapesti lapok nem szenteltek túl nagy teret személyének és a temetésnek. A szertartásra a bécsi központi temetőben került sor, a családtagok, a rokonok (Gerliczy, Kornis, Than és más családok), valamint Seipel osztrák kancellár részvételével. A magyar kormányt Masirevich követ képviselte. Az akkor talán legszínvonalasabb pesti napilap, a *Világ*, így foglalta össze nekrológiáját: „Burián megkapta a grófi rangot, megkapta a legmagasabb kitüntetések, de ezáltal természetesen nem növekedett meg formátuma. Az elmulasztott alkalmakért és lehetőségekért azonban nem Buriánt terheli a felelősség, hanem azokat, akik válságos időkben kétszer is egy ilyen lelkiismeretes, de kicsinyes és szürke bürokratára bízta a monarchia legfontosabb politikai állomását.”⁵²

TIBOR HAJDU

THE MINISTER AND HIS FATHER-IN-LAW (ISTVÁN BURIÁN AND GÉZA FEJÉRVÁRY)

The essay presents the family and personal relations of Count István Burián, the former finance minister (1903–1912) and foreign minister (1915–1916, 1918) of the Austro–Hungarian Monarchy, with special regard to his connection with his father-in-law, Baron Géza Fejérváry, the Hungarian minister of national defence (1884–1903) and prime minister (1905–1906). It gives peculiar attention to the most influential Fejérváry’s significance in Burián’s career.

Burián was born into an old but poor Hungarian noble family: his father was first the procurator of the Pálffy princely property, then of Count Károlyi’s family property in Stomfa (Pozsony County, today Slovakia). During Burián’s youth, Count Alois Károlyi was the owner of the estate, who was the ambassador of the Monarchy in Berlin. Burián attended to the Academy for Eastern Studies in Vienna, which qualified for consular services. For two decades he acted first as a consul, then as a consul-general, at last in Sofia, but his career did not satisfy him. He was looking for a proper wife, and finally, through the instrumentality of his friend’s wife, Mrs. Joseph Hampel (née Polyxena Pulszky), he met Baroness Olga Fejérváry, the sixteen years younger daughter of the Hungarian minister of national defence. The study presents in detail the story of the marriage on the basis of the correspondence between Burián and Mrs. Hampel.

Fejérváry backed up his son-in-law who became the ambassador of Athen in 1897, then the finance minister of the Monarchy in 1903 – while his more scholarly mentor and friend, Lajos Thallóczy remained archivist at the Ministry. At this time he got into contact with the young Count István Tisza whom Fejérváry had recommended to Emperor and King Francis Joseph for long, until Tisza became the prime minister of Hungary in the end. When Tisza lost the election in 1905, by the king’s order, Fejérváry accepted to establish a government out of the Parliament by dictatorial means. Both Tisza and Burián were against it, but after this they two were in tight league with each other. When Burián was dismissed in 1912, Tisza admitted him as member of his government. Then, during World War I, he was the foreign minister of the Monarchy by means of his connections; however, his aptitude did not make him suitable for forming an original conception.

⁵² Burián István meghalt. *Világ* 1922. okt. 21. 2.